

Роль публічних бібліотек у ліквідації цифрової безграмотності

А. М. Плахтій

Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: bonheur_1317@ukr.net

Paper received 12.12.20; Accepted for publication 23.12.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-243VIII43-09>

Анотація. У даному дослідженні проаналізовано сучасний стан цифрової грамотності України, розглянуто діяльність публічних бібліотек у сфері формування цифрової грамотності користувачів, наведено приклад спільного проєкту між Міністерством цифрової трансформації України та Українською бібліотечною асоціацією, який користується попитом у населення.

Ключові слова: цифрова грамотність, публічна бібліотека, проєкт «Дія. Цифрова освіта».

Вступ. Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя. Для створення нових, зручніших методів доступу до інформації та послуг дедалі частіше застосовуються ІКТ [4]. Серед множини сучасних ІКТ, що визначають цей процес, особливе місце посідає технологія «електронного урядування».

В українському політичному полі ідея розбудови системи електронного урядування існує тривалий час, проте найчастіше вона розглядається лише в контексті її аналізу як одна з компонент успішності інтеграції в Європейське співтовариство. Поруч із певними досягненнями у вирішенні означеного питання існує і багато труднощів, пов'язаних з культурними, економічними, географічними та іншими особливостями українського соціуму. І однією з найбільш актуальних у цьому контексті є проблема цифрової нерівності українського суспільства. Цифрова або інформаційна нерівність (від англ. digital divide) означає обмеження можливостей соціальної групи або країни через відсутність у неї доступу до сучасних засобів комунікації.

За даними опитування, проведеного компанією MLS, 53 відсотки українців віком від 18 до 70 років мають цифрові навички на середньому рівні, 38 відсотків – на нижчому від середнього рівні, 15 відсотків зовсім не мають цифрових навичок. При цьому 48 відсотків українців вказали, що мають потребу здобути цифрову грамотність та вдосконалити свої цифрові навички [7].

Дисбаланс в освоєнні цифрового простору всередині України пояснюється, в основному, проблемами, пов'язаними з незадовільним матеріальним становищем, а також загальними проблемами телекомунікаційної інфраструктури в окремих населених пунктах країни. Люди з низькими статками не можуть повноцінно інтегруватися в сучасний цифровий простір або мають ризик виключення з нього – йдеться або про відсутність технологій, або про їх якість та можливості вчасного оновлення. Крім того, існує й така проблема, як небажання або невміння користуватися новими інформаційними й комунікаційними технологіями, що вимагають від споживача нових якостей – високого

рівня абстрактного мислення, швидкості реакції, готовності до безперервної освіти.

Без подолання «інформаційної нерівності» неможливий ані процес глобалізації, ані ефективний розвиток інформаційного суспільства, ані запровадження електронних урядів. Саме тому держава повинна прикласти максимум зусиль для вирішення цієї проблеми.

Одним із можливих шляхів вирішення питання цифрової нерівності може стати створення універсальної служби, яка б забезпечувала можливість доступу усіх без винятку громадян до інформаційних мереж. Для кожного громадянина будь-якої розвинутої країни такий доступ у принципі забезпечений; звичайно, при умові, що він має у своєму розпорядженні кошти на придбання персонального комп'ютера і модема. Однак створення системи, що забезпечує масове дешеве підключення до комп'ютерних мереж, як цього вимагає американська асоціація Computer Professionals for Social Responsibility, поки лишається справою майбутнього.

В якості універсальних служб можуть виступити бібліотечні заклади, скориставшись своїми перевагами: безкоштовністю, загальнодоступністю, професійними навичками бібліотекарів у пошуку інформації. Більшість бібліотечних установ на сьогоднішній день мають сучасні комп'ютерні інформаційні центри з доступом до мережі Інтернет, де проходять тренінги і курси по вивченню основ ПК, що слугує потужним кроком на шляху подолання проблеми цифрової нерівності – як заваді розвитку е-урядуванню.

Короткий огляд публікацій по темі. Вагомим внеском у вивчення означеної проблематики є дослідження Лесюк О. В. [2], Н. В. Щусь, Т. М. Яворська [6], О. С. Онищенко [3], О. М. Слепова [5]. Водночас ступінь розробленості проблематики залишається все ще недостатнім. Досі бракує досліджень, у яких би комплексно аналізувалась інформація про необхідність залучення публічних бібліотек до ліквідації цифрової безграмотності.

Мета статті – визначити роль публічних бібліотек в процесі освоєння населенням цифрових ресурсів і зниження рівня цифрової нерівності.

Матеріали та методи. Методологічною базою став комплексний підхід до розроблюваної теми, що ґрунтується на загальнонаукових вимірах, базовими з яких було визначено соціально-комунікаційний, системний, структурно-функціональний та інституціональний. Вони дали змогу визначити місце й роль публічних бібліотек в процесі освоєння населенням цифрових

ресурсів і зниження рівня цифрової нерівності.

Результати та їх обговорення. Бібліотеки можуть сприяти соціальному включенню – запроваджувати нові та розширювати традиційні види і форми бібліотечного обслуговування, навчати громадян новим інформаційним технологіям. У цьому контексті є сенс звернутися до досвіду публічних бібліотек Австралії, діяльність яких найчастіше асоціюється з поняттям «інформаційна грамотність». Це цілком логічно, адже на відміну від закладів освіти, де школярів та студентів навчають основ кіномистецтва, журналістики, корпоративної реклами, бібліотеки здебільшого займаються різними питаннями комп'ютерної грамотності, використанням інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), впровадження електронних послуг для громадян. Навчальні програми та проекти бібліотек Австралії здебільшого розраховані на тих громадян, які мають незначні навички користування ІКТ та обмежені можливості доступу до них. Це можуть бути люди поважного віку, неангломовні австралійці, аборигени, мігранти, безробітні, малозабезпечені громадяни, жителі віддалених районів.

Понад дві третини публічних бібліотек пропонують Інтернет-тренінги. Вони варіюються від навчання основам роботи в Інтернеті до здобуття передових дослідницьких навичок. Серед них є як групові, так й індивідуальні заняття. З 2017 року діє нова урядова програма «Будьте підключені» (Be Connected), яка спрямована на підвищення цифрової грамотності людей поважного віку. У рамках цієї урядової ініціативи публічна бібліотека Аліс-Спрінгс пропонує тижневу програму «Підключіться до технологій» (Connect to Tech) для дорослих, які хочуть вдосконалити свої інформаційно-комп'ютерні навички. Під час навчання розглядаються такі теми: комп'ютер для початківці, використання Інтернету, використання електронної пошти, iPad та iPhone для початківців, безпечний Інтернет, перегляд та прослуховування в Інтернеті, використання Facebook та інших мереж.

Міські бібліотеки Логан Сіті завдяки програмі «The Tech Savvy Seniors Queensland program» проводять цікаві заняття по роботі з сучасними технологіями для людей поважного віку. Програма фокусується на тренінгах з питань кібербезпеки, соціальних медіа, використанні електронних планшетів та смартфонів, електронної пошти та Інтернет. Учасники не лише навчаються впевнено використовувати цифрові технології для соціалізації, але й отримують доступ до державних послуг для потреб особистого бізнесу.

Регіональна бібліотека Ярра Пленті (Yarra Plenty Regional Library), яка обслуговує близько 400 000 людей у трьох муніципалітетах на північному сході Мельбурна, також має програму інформаційної грамотності. Збільшення попиту на тренінги серед старшого покоління зумовлене бажанням використовувати свій iPad чи iPhone не лише для дзвінків. Як приклад, можна назвати програму підключення для людей поважного віку (the Seniors Connect program). Основна мета якої – навчити літніх людей роботі з iPad. Здобувши базові навички в галузі технологій, користувачі зможуть отримувати доступ до державних служб, а також спілкуватися з друзями та родиною онлайн.

Створенням комп'ютерних кімнат для аборигенів у

віддалених районах Австралії уже більше 9 років займається бібліотека Північної території (Northern Territory Library) у співпраці з Центральною австралійською молодіжною службою зв'язку (the Central Australian Youth Link-Up Service) [6].

Аналізуючи досвід бібліотек Австралії у сфері формування інформаційної грамотності, варто зазначити, що і в Україні є певні напрацювання у цьому напрямку. Зокрема, 21 січня 2020 року за ініціативи Міністерства цифрової трансформації України стартував проєкт «Дія. Цифрова освіта». З його допомогою в Україні за три роки планують навчити шість мільйонів людей користуватися сучасними гаджетами. На думку урядовців, це має підняти конкурентоспроможність українців на ринку праці та підвищити економічний рівень України.

Першими офлайн-хабами проєкту «Дія» стали бібліотеки. Для цього між Міністерством та Українською бібліотечною асоціацією був підписано Меморандум про співпрацю. Його основні положення: направляти необхідні ресурси на створення осередків формування цифрової грамотності на базі публічних бібліотек у всіх регіонах України; вдосконалювати комунікацію між представниками органів місцевого самоврядування, фірм-провайдерів і керівників публічних бібліотек на місцях для створення техніко-технологічних та фінансових умов щодо підключення публічних бібліотек до інтернет-мережі; докладати зусиль щодо впровадження програми державних субвенцій і захищених статей Державного бюджету України на 2021 рік для відповідного технічного оснащення і підключення публічних бібліотек до Інтернету, стимулювати розвиток широкосмугового доступу до Інтернету в цих закладах; стимулювати залучення представників бізнесу до допомоги публічним бібліотекам щодо технічного оснащення і підключення до Інтернету і розвивати взаємні програми партнерства; сприяти інформуванню територіальних громад про переваги використання онлайн-сервісу «Бібліотека для тебе – Library for you»; сприяти залученню відповідних фахівців і консультантів до проведення на базі публічних бібліотек занять з відповідними верствами населення з розвитку цифрової грамотності і формування цифрових навичок.

До урядового проєкту уже встигли долучитися бібліотеки по всій Україні.

Так, з 2020 р. бібліотека Сумського державного університету стала офіційним хабом Національного проєкту Освітня онлайн платформа Дія.Цифрова освіта. Платформа пропонує онлайн-курси, що проходять в форматі освітніх серіалів. Вони складаються з 7–11 серій, тривалістю до 10 хвилин. Замість рівнів – сезони, а замість уроків – освітні серії за участю експертів. В процесі спілкування вони допомагають засвоїти знання та навички орієнтування в цифровому просторі. На платформі вже понад 20 освітніх серіалів для різних вікових категорій. Згодом на платформі з'являться проєксивні курси для різних спеціалізацій, lifestyle-курси та курси нових цифрових професій. Усі охочі можуть проходити навчання на платформі в читальних залах бібліотеки СумДУ.

На Дніпропетровщині однією з перших до проєкту приєдналась обласна бібліотека для молоді ім. М. Светлова. Там вже пройшли навчання студенти Дніпров-

ського педагогічного коледжу. Молоді люди навіть стали волонтерами, які тепер можуть розповідати про цифрову грамотність іншим.

До участі у проекті «Дія. Цифрова освіта» активно долучилася і Тернопільська обласна наукова бібліотека. З лютого місяця в рамках цього проекту бібліотека надає всім охочим доступ та консультації щодо безкоштовного навчання на національній онлайн-платформі з цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта». Серед учасників занять – користувачі бібліотеки: зокрема підопічні Тернопільського міського територіального центру соціального обслуговування населення, бібліотекарі та освітяни. Наразі сформовано 2 групи по 10 осіб, заняття відбуваються двічі на тиждень. Проводяться також додаткові індивідуальні заняття.

До популяризації цифрової грамотності активно долучається і Централізована бібліотечна система для дітей м. Запоріжжя. Вже маючи великий досвід щодо навчання своїх користувачів роботі з комп'ютерами та мережею Інтернет, система дитячих бібліотек м. Запоріжжя одна з перших підтримала проєкт «Дія. Цифрова освіта», аби маленькі українці та їх батьки опанували цифрову грамотність! Працівники бібліотек для дітей активно навчаються застосовувати онлайн-інструменти, щоб знайомство дітей з літературою було більш захопливим і ефективним.

Не відстають від своїх колег і бібліотеки Добропілля. Від початку року в бібліотеках Добропільської ЦБС зареєстровано 78 звернень до Платформи цифрової грамотності. Відвідувачі інтернет-центрів після перегляду освітніх серіалів на практиці закріплюють пройдений матеріал.

Важливими завданнями бібліотек в напрямку цифрової просвіти населення є: популяризація і підтримка навчання впродовж життя для підвищення рівня цифрової грамотності; підвищення рівня медійної грамотності та критичного мислення; формування довіри до технологій через розвиток навичок кібербезпеки та онлайн-безпеки.

На період карантину практичні заняття з комп'ютерної грамотності та онлайн-безпеки для користувачів бібліотеки припинились, але бібліотекарі не залишають на самоті своїх старанних учнів. У разі виникнення питань користувачі можуть обрати найбільш зручний канал комунікації (електронна пошта, сторінки бібліотек у Facebook чи Instagram, повідомлення чи коментарі на сайтах і блогах бібліотек) і отримати консультації та допомогу.

У зв'язку з цим відбувається переосмислення значення бібліотечних установ: їх функції розширюються від традиційних книгозбірень до активних суб'єктів інформаційного процесу. Проте процеси трансформації та подальшого інтенсивного розвитку бібліотечної справи України в умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій суттєво гальмує низка проблем.

З-поміж них чи не найважливішою є недостатнє фінансування діяльності бібліотек. Багато бібліотек на даний час існують практично у не змінному стані, так, як це було і двадцять, і тридцять років тому. В той же

час технічний прогрес не стоїть на місці. Більше того, через неналежне фінансування не оновлюється матеріально-технічна база. Стан приміщень бібліотек не пристосований для якісного та професійного обслуговування користувачів, у половини сільських бібліотек відсутнє опалення, тому там просто неможливо встановити комп'ютерну техніку. Так, проблема дотримання прав громадян України на комфортне бібліотечне обслуговування залишається на часі: 26% приміщень бібліотек не опалюються, 2% – без освітлення. Є області, в яких відсоток приміщень без опалення сягає майже 50% (Житомирська та Чернігівська), без освітлення – 8% (Луганська). Лише 20% приміщень бібліотек мають пандуси, підйомники і пристосовані для обслуговування людей з особливими потребами.

В Україні лише 35% публічних бібліотек мають комп'ютери (5 521 бібліотека). Але є області, в яких відсоток комп'ютеризованих бібліотек у 2 рази менший, ніж середній по країні. Це Чернігівська, Тернопільська та Львівська області (по 17%). Перевищено середньостатистичний показник у таких областях як: Дніпропетровська та Миколаївська (по 53%); Донецька та Херсонська (по 46%). А також у Києві (96%). Майже 25% (3 196) сільських бібліотек України мають комп'ютери. Є також області, в яких відсоток комп'ютеризованих сільських бібліотек в 3 (Львівська) та 4 (Чернігівська) рази менший, ніж середній по країні. Значно перевищено середньостатистичний показник у Миколаївській (42%) та Вінницькій (40%) областях. Загалом, комп'ютерний парк публічних бібліотек налічував 19 661 од., з яких 16 781 (85%) підключено до мережі Інтернет. 28% публічних бібліотек (4 394) надають своїм користувачам доступ до мережі Інтернет. При цьому лише 2 219 (17%) сільських бібліотек мають доступ до Інтернету. Найгірша ситуація склалася в Чернігівській (4%), Львівській (6%) та Житомирській (7%) областях. 17% (2 761 публічна бібліотека) надають доступ до Інтернет засобами wi-fi [1]. Оновлення матеріально-технічної бази та технологічного оснащення бібліотек має відбуватися з метою покращення інформаційно-технологічної інфраструктури мережі публічних бібліотек. Таке оновлення сприятиме наданню якісних інформаційних послуг користувачам бібліотек, запровадження новітніх бібліотечних сервісів, суттєво полегшить дискантний доступ користувачів до релевантної інформації.

Висновки. Дослідивши діяльність публічних бібліотек України у напрямку формування цифрової грамотності, можна зробити такі висновки: наразі можна говорити про великі можливості бібліотек в подальшому розвитку цифрової освіти та науки в Україні, сприянні та активній участі у поширенні цифровізації в українському суспільстві. Це засвідчує наявність спільних проєктів бібліотек із загальнодержавними установами медіосвіти і активна позиція бібліотечних асоціацій щодо даної сфери діяльності. Це дасть їм додатково великі шанси і для самозбереження, і для послідовного входження в нову цивілізаційну атмосферу як повноцінного суб'єкта культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бояринова О. Діяльність публічних бібліотек України: статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/diyalnist-publichnyh-bibliotek-ukrayiny-statystyka>.
2. О. Лесюк. Роль бібліотеки у процесі цифровізації освіти та формуванні цифрових компетенцій користувачів. University Library at a New Stage of Social Communications Development : V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 8–9 жовт. 2020 р.). Дніпро, 2020.
3. Онищенко О. Бібліотеки в цифровому середовищі: курс на індивідуальний інтегрований сервіс // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2019. Вип. 53. С. 9–18.
4. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 рр. : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
5. Слепова О. Роль публічних бібліотек в преодолении информационно-цифрового неравенства населения. Актуальные проблемы развития человеческого потенциала в современном обществе : материалы VI Всероссийской науч.-практ. конф. (Пермь, 3-4 дкабр. 2019 г.). Пермь, 2019. С. 81–93.
6. Щусь Н., Яворська Т. Формування медіа- та інформаційної грамотності у публічних бібліотеках Австралії та Фінляндії // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2019. № 4. С. 38–46.
7. Як в Україні ліквідують масову цифрову безграмотність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://libsumy.com/>.

REFERENCES

1. Boyarinova O. Activity of public libraries of Ukraine: statistics [Electronic resource]. – Access mode: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/diyalnist-publichnyh-bibliotek-ukrayiny-statystyka>.
2. Lesiuk O. The role of the library in the process of digitalization of education and the formation of digital competencies of users. University Library at a New Stage of Social Communications Development : V International scientific-practical conf. (Dnipro, October 8–9, 2020). Dnipro, 2020.
3. Onyshchenko O. Libraries in Digital Environment: Course on Individual Integrated Service // Scientific works of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. 2019. Vol. 53. pp. 9–18.
4. About the basic principles of development of information society in Ukraine for 2007 – 2015 : Law of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.
5. Slepova O. Role of public libraries in overcoming the problem of the digital divide in modern society. Actual problems of human potential development in modern society: materials of the VI All-Russian scientific-practical. conf. (Perm, 3–4 December 2019). Perm, 2019. pp. 81–93
6. Schus N., Yavorska T. Formation of media and information literacy in public libraries of Australia and Finland // Library Science. Documentation. Informology. 2019. № 4. pp. 38–46.
7. How mass digital illiteracy is being eliminated in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: <https://libsumy.com/>.

The role of public libraries in eliminating digital illiteracy

A. Plahtiy

Abstract. This paper presents the research of the state of digital literacy in Ukraine, considers the activities of public libraries in the sphere of digital literacy, and provides example of a joint project between the Ministry of Digital Transformation of Ukraine and the Ukrainian Library Association, which is in demand among the population.

Keywords: digital literacy, public library, project «Action. Digital education».